

Vesna Isabegović, dipl. etnolog, muzejski savjetnik
Muzej istočne Bosne Tuzla
Bosna i Hercegovina

ULOGA I ZNAČAJ MUZEJA U KREIRANJU KULTURNO - TURISTIČKE PONUDE

Abstrakt:

U turistički razvijenim zemljama, kulturno-historijsko naslijeđe je jedno od vodećih resursa turističke ponude. U Bosni i Hercegovini, naslijeđe je, nažalost, na margini društvenog interesa. Ovakvo stanje moramo hitno mijenjati, a muzeji u tom procesu treba da imaju vodeću ulogu.

Uloga muzeja u kreiranju turističke ponude je višestruka. U tom kontekstu možemo posmatrati muzej kao jednu od turističkih destinacija, kao čuvara duhovne kulture i etno-folklornih vrijednosti, te kao riznicu materijalnog naslijeđa, koje može biti neiscrpan izvor ideja za turistički suvenir.

Samo zajedničkim radom turističkih i kulturnih radnika može se postići visok stepen turističke ponude.

Ključne riječi:

muzej, kulturno-turistička ponuda, muzejski posjetioci, muzejski stručnjaci, suvenir.

Muzeji kao čuvari kulturnog naslijeđa, kako materijalnog tako i duhovnog, moraju biti pokretači revitalizacije tradicionalnog naslijeđa i aktivni sudionici u kreiranju kulturne ponude u funkciji turizma.

Turistička ponuda, bez pratećih kulturnih sadržaja, ne može zadovoljiti kompleksne potrebe savremenih turista. Zato je saradnja turističkih i muzejskih radnika neophodna, a samo zajedničkim djelovanjem bi se postigao visok stepen kulturno-turističke ponude.

Uloga muzeja u kreiranju turističke ponude može biti višestruka. Na prvom mjestu, muzej sam po sebi predstavlja interesantnu turističku destinaciju. U svim turistički razvijenim zemljama muzeji su jedan od najatraktivnijih i najvažnijih ciljeva turističke posjete. Tu posjetioci mogu upoznati kulturu, historiju i tradiciju mjesta u koje su došli, jer je želja za upoznavanjem drugih ljudi i njihove kulture najčešći motiv za preduzimanje turističkih putovanja.

Da bi se uklopili u savremene tokove, muzeje u Bosni i Hercegovini je neophodno modernizovati i učiniti privlačnijima, kako domaćim posjetiocima tako i turistima. Savremeni muzeji u svijetu su odavno pretrpjeli transformacije i u velikoj mjeri se razlikuju od nekadašnjih muzeja. U XIX i početkom XX vijeka, muzeji su bili namijenjeni malobrojnoj publici koja je imala dovoljno vremena i novca za uživanje u kulturi i umjetnosti. Međutim, današnji muzeji ne služe samo za pohranjivanje i čuvanje vrijednih predmeta i kolekcija, već da bi upotpunili i učinili atraktivnijom kulturnu ponudu grada za najširu publiku. Posjetioci svjetskih muzeja, izloženim eksponatima posvećuju manje od 50% vremena. Ostalo vrijeme provode u muzejskim kafeima, prodavnicama suvenira i muzejskim parkovima, što znači da bi i muzeji u Bosni i Hercegovini trebali krenuti u tom pravcu i obogatiti svoju ponudu.

Muzeji su prvenstveno namijenjeni publici i zato treba stalno raditi na povećavanju njihove zainteresovanosti i zadovoljavanju njihovih potreba. U savremenim muzejima, posjetioci sve više postaju učesnici, a sve manje posmatrači. Zato je zadatak muzejskih radnika da, na što popularniji i zanimljiviji način, animiraju publiku i pruže joj željene informacije.

Moderan muzej je zanimljiv, dinamičan, sa čestim promjenama povremenih i tematskih izložbi. Ne treba, naravno, zanemariti ni stalne postavke koje pružaju kompletnu sliku kulturne specifičnosti područja na kome muzej djeluje.

Muzej treba približiti publici i organizovanjem tradicionalnih događaja, proslava, festivala, što je veoma primamljivo i interesantno i stranim turistima.

Svako potencijalno turističko mjesto ima svoje specifičnosti i raspolaže različitim potencijalom i uslovima za njihovo iskorištavanje u turističke svrhe. To znači da sadržaji kulturne i umjetničke animacije nisu isti za sva mjesta. Zato je za stvaranje uspješne turističke ponude neophodan timski rad kulturnih i turističkih radnika, s posebnim angažovanjem muzejskih radnika na proučavanju historijske, socijalne i kulturne geneze, te na identifikaciji kulturnog potencijala svakog turističkog mjesta pojedinačno.

U saradnji s muzejima, odnosno uz pomoć muzejskih stručnjaka, mogu se utvrditi motivi koji će se iskoristiti i promovisati u turističke svrhe. Utvrđivanje etno-folklornih motiva, naprimjer, i njihova revitalizacija, može obezbijediti bogatu građu za stvaranje atraktivnih turističkih sadržaja.

Veoma je važna i uloga muzeja u edukovanju turističkih radnika o pravoj vrijednosti i značaju očuvanja kulturnog naslijeđa. Integracijom kulture i turizma, postigao bi se visok stepen turističke ponude, a uključivanjem muzeja u kreiranje turističkih sadržaja, može se ostvariti pravilna selekcija i prezentacija kulturnog blaga i tako spriječiti infiltriranje tuđih kulturnih vrijednosti u našu turističku ponudu.

Pod uticajem opšte tehnološke i kulturne revolucije, mnogi tradicionalni običaji i vjerovanja izgubili su svoj značaj. U takvom procesu, muzeji su postali konzervatori kulturnog naslijeđa. Njegovom revalorizacijom, prvenstveno među nosiocima naslijeđa, kao i aktiviranjem kroz sistem kulturne i umjetničke animacije, postigli bi se značajni rezultati u spašavanju od zaborava duhovnog naslijeđa i etno-folklornih vrijednosti.

Oživljavanje narodnih običaja kroz različite vidove turističke ponude, pozitivno bi se odrazilo na valorizaciju nacionalne kulture u međunarodnim okvirima, čime bi

nacionalno stvaralaštvo i kultura izašli iz lokalnih okvira i postali opštekulturno dobro. Zbog neprocjenjive uloge muzeja u očuvanju i zaštiti kulturnog blaga, funkcija zaštite i aktualizacije folklornog naslijeđa kroz turističku ponudu, ne može se sprovesti bez uključivanja znanja i iskustva muzejskih stručnjaka.

Jedna od najznačajnijih uloga muzeja u kreiranju turističke ponude, treba da bude osmišljavanje i izrada suvenira. Muzeji, kao čuvari kulturnog naslijeđa, mogu da postanu riznice ideja za proizvodnju autentičnog suvenira. Motive za suvenir treba uzimati iz tradicionalnog života, historijske, arheološke i likovne baštine. Dakle, ponuda suvenira treba da bude autentična jer je to najvažniji preduslov za odgovarajuće i kvalitetno predstavljanje određenog područja. Suveniom treba istaći lokalne specifičnosti i na taj način materijalizovati elemente identiteta, čime bi se uspostavila svojevrsna veza između tradicije i savremenosti.

Muzejski radnici bi trebali direktno uticati na produkciju suvenira i formiranje kriterija za njihov odabir. Njihovo stručno mišljenje je veoma važno u odlučivanju o tome koji predmet kulturne baštine je najprikladniji za interpretaciju putem suvenira kao i u procesu utvrđivanja autentičnosti i kvaliteta pojedinih suvenira koji sadrže tradicionalne elemente.

Inspiracija za izradu suvenira može se pronaći u svim oblastima narodnog stvaralaštva.

- Razvoj grnčarstva, kao jednog od najstarijih oblika narodnog rukotvorstva, može se pratiti od perioda neolita do danas. Različitost vrsta, oblika i veličina keramičkih predmeta, pružaju neiscrpane mogućnosti i ideje za suvenire.
- Tradicionalno rađeni tekstilni i vuneni predmeti, takođe mogu biti uzorci za izradu suvenira. Dijelovi tradicionalne narodne nošnje, peškiri, ćilimi i različiti vezeni ukrasni predmeti mogli bi biti suvenir koji bi mnogi turisti poželjeli da imaju u svom domu.
- Obrada drveta predstavlja jedan od najstarijih i najrasprostranjenijih oblika narodne radinosti, budući da su drveni predmeti imali široku primjenu u domaćinstvu, posebno u našim selima. Mnogi od ovih predmeta, kao što su drveni sanduci i sehare, preslice, tronošci, kačice, čanci, solanice i sl, mogu takođe poslužiti kao lijep i praktičan suvenir.
- I pojedini dijelovi tradicionalnog posuđa od bakra, kao naprimjer džezve, ibrici, sahani, ćase, tacne, kutije za duhan, veoma su interesantni za proizvodnju i prodaju u obliku suvenira.

Koristeći podjelu etnografskih suvenira koju je dao Josip Milićević¹⁾, sve suvenire možemo podijeliti u tri osnovne grupe:

1. Kopija predmeta izrađena je od istog materijala, istog oblika i istih dimenzija kao i originalni predmet.
2. Minijatura predmeta rađena je od istog materijala i u istom obliku, ali manjih dimenzija.

1) Josip Milićević, Etnografski suvenir u etnoparku, Etnološka istraživanja 1, Etnografski muzej u Zagrebu, Zagreb, 1981, str. 214.

3. Funkcionalni suvenir može imati samo jedan od tri spomenuta elementa kopije ili minijature, pa čak i samo dio ukrasa originalnog predmeta.

Za turiste, posebno strane, suvenir ima specifičnu ulogu. On im daje određenu informaciju o karakteristikama kraja kojeg su posjetili, a kada se vrate kući, podsjeća ih na putovanje i posjećeno mjesto. Međutim, suveniri imaju značaj i za domaće ljude koji njima ukrašavaju svoje domove ili radne prostore i čija im je simbolika potrebna "u kontekstu novootkrivenih oblika zavičajnosti i simboliziranja njihove pripadnosti".²⁾

Muzeji bi se, zbog svega onoga što posjeduju i zbog stručnog znanja muzejskih radnika, morali zainteresovati i uključiti u kreiranje suvenira, čija je kulturna uloga nesumnjiva.

Putem suvenira se vrlo često može dati dezinformacija i širiti neukus, što je kod nas vrlo česta pojava, a što muzejski radnici, svojim uključivanjem njihovoj izradu, mogu spriječiti.

Proizvodnja se može organizovati u kooperaciji sa majstorima, u specijalizovanim radionicama, u muzejskim radionicama, preko udruženja likovnih umjetnika, slobodnih akademskih umjetnika i u okviru školskih sekcija.

Ovako proizveden suvenir bi, u cilju popularizacije i širenja kulturnih vrijednosti, trebalo prodavati u muzejima, uz uslov da svaki predmet ima deklaraciju sa štampanim pratećim objašnjenjem. Na ovaj način bi se obogatila ponuda suvenira u muzejima, prvenstveno radi kulturne misije, ali i radi ostvarivanja dodatnih prihoda.

Poznati su primjeri nekih muzeja u svijetu, koji u svojim radionicama izrađuju suvenire i njihovom prodajom ostvaruju značajne finansijske efekte, te organizuju izložbe i sajmove suvenira, na kojima nagrađuju najbolja rješenja.

Na kraju, treba istaći da se samo zajedničkim djelovanjem kulturnih i turističkih radnika može postići kvalitetna kulturno-turistička ponuda, koja će zadovoljiti kompleksne želje i potrebe savremenih turista, a ujedno uticati na očuvanje i revitalizaciju kulturne baštine.

Summary:

Role and character of Museum in creating of cultural - touristic offer

Role of Museum in creating touristic offer is manifold. Museum by it's own is very interesting destination. In all touristics development countries, Museums are one of most attractive and important objects of touristics visit. The visitors in Museums

2) Lidija Nikočević, Ordenje je naše znamenje, Od ordenja do simbola identiteta – priča o istarskom suveniru, Etnografski muzej Istre, Pazin, 2000, str. 5.

can meet a culture, history and tradition of place which they visited. To achieve that in Bosnia and Herzegovina, we have to moderate our Museums and make it more attractive for visitors.

Every tourist place has its specific qualities. So, for the making successful tourist offer, it's necessary a common work of cultural and tourist workers, with special engagement of museum workers on identification of cultural potential every tourist place individually, and on consolidation of motives, which shall be promoted in tourist purposes.

Because of precious role of Museum in keeping and protection of cultural - historical heritages, a revitalization of folkloric heritage through tourist offer can't lead without including knowledge and experience of Museum experts. A resurrection of national habits through a different aspects of tourist offer, it could positively reflect on valorization of national culture by international clips.

One of the most important roles of Museums in creating tourist offer should make sense of souvenirs and its production, because Museums are treasuries of ideas for production of authentic souvenir. Through a souvenir, it could often give a wrong information and spread a tasteless.

Only with common work of cultural and tourist workers, it could achieve a high quality cultural- tourist offer, which will satisfy complex desires and needs of modern tourists, and in the same time, it can influence on keeping and revitalization of cultural heritage.

Mirsad Bakalović, kustos arheolog
Muzej istočne Bosne Tuzla
Bosna i Hercegovina

NEOLITSKO KULTURNO NASLIJEĐE TUZLE KAO ZNAČAJAN FAKTOR NJENE SAVREMENE TURISTIČKE PONUDE

Abstrakt

Turizam danas predstavlja najmasovniju pojavu savremenog društva. Svake godine stopa međunarodnog turizma se povećava za 10 %. Razlozi takve ekspanzije su, prije svega, u porastu ukupne proizvodnje, zaposlenosti, životnog standarda, te u povećanju slobodnog vremena, kao i obima turističke ponude i značaja saobraćajnih komunikacija.

Bosna i Hercegovina, pored neiskorištenih prirodnih ljepota, ima i neiskorišteno izuzetno vrijedno kulturno-historijsko naslijeđe od prethistorije do danas. Problem se javlja u valorizovanju, zaštiti, čuvanju, prezentaciji i komercijalizaciji kulturnog naslijeđa¹⁾, kao svjedočanstva našeg postojanja u vremenu, tj tragovima prošlosti kao odjecima historijske smjene različitih civilizacija i viševjekovnom suživotu različitih naroda, vjera i kultura na ovom prostoru.

Muzej istočne Bosne Tuzla i lokalne vlasti u posljednje vrijeme mnogo rade na promociji kulturnog naslijeđa grada Tuzle, posebno neolitskog kulturnog naslijeđa, kroz postavku na Sonom trgu, publikacije, medije i suvenire, kao dijela turističke ponude.

Ključne riječi:

neolit, sol, kulturni turizam, muzej, suvenir, komercijalizacija, perspektive.

1) Na Konferenciji "Kulturno naslijeđe - most prema zajedničkoj budućnosti" održanoj u Mostaru 19. jula 2004., potpisana je Deklaracija o unapređenju kulturnog naslijeđa i njegovoj zaštiti od uništenja i zanemarivanja, koja se odnosi na efikasnu primjenu međunarodnih konvencija u ovom domenu, na aktiviranje ljudskih i finansijskih resursa i stvaranju uslova za očuvanje kulturnog naslijeđa i njegovo stavljanje u funkciju održivog ekonomskog razvoja.

Kratke crte o prošlosti Tuzle

Grad Tuzla je administrativno-političko sjedište i privredno-ekonomski, saobraćajni, zdravstveni, naučno-obrazovni, univerzitetski, kulturni i sportski centar Tuzlanskog kantona. U Tuzli živi oko 150 000 stanovnika i treći je grad po veličini u Bosni i Hercegovini. Na Balkanu, u Evropi i svijetu, Tuzla je prepoznatljiva po eksploataciji i preradi soli i uglja, kao i multikulturalnosti i multietičnosti svojih građana.

Tuzla je kroz svoju dugu prošlost nazivana po svom prirodnom bogatstvu soli, čije su se naslage zadržale nakon povlačenja Panonskog mora prije 10 miliona godina. Mnoštvo je takvih primjera kao što su: *Salenes* (grčki), *Ad Salinas* (latinski), *Soli* (bosanski) i *Tuzla* (turski).

Na grbu grada Tuzle je upisana 950. godina jer od tada datira prvi pisani trag o Tuzli, koji je u svom djelu "*De administrando imperio*" ostavio bizantijski car i hroničar *Constantin Porfirogenit VII*. On spominje naselje *Castron to Salenes* (Grad Solana) za koje navodi samo da se nalazi u sastavu države Časlava Klonimirovića. Ako se zna da u tom periodu, sve do Jadrana, nije bilo naselja gdje se proizvodila i prodavala so, osim današnje Tuzle, onda je jasno da se taj naziv odnosio na nju.

Ali, povijest Tuzle seže daleko u prošlost, sve do neolitskog doba, kada je u današnjem strogom centru grada postojalo neolitsko naselje.

Prvi nalaz predmeta iz neolitskog doba u Tuzli je poznat iz 1903. godine. Tada je, prilikom radova na regulisanju *Appel Placa*, danas Trga slobode, iskopano nešto arheološkog materijala, što su bile prve indicije o postojanju neolitskog naselja na području Tuzle. Poslije stručne obrade ovih predmeta, Vejsil Ćurčić je došao do zaključka da je na prostoru današnje Tuzle postojalo neolitsko naselje čiji su stanovnici, pored tradicionalnog privređivanja, vjerovatno koristili i izvore slane vode.²⁾

Pored interesantnosti i važnosti, ovaj nalaz ipak nije bio dovoljan da pruži detaljnija obavještenja o vrsti, veličini, bogatstvu i pravoj starosti naselja. Tek 1955. godine je otkopano u Rudarskoj ulici, današnjoj Džafer mahali, dovoljno arheološkog materijala, koji je nedvosmisleno potvrdio da je u Tuzli bilo, prostorno veliko i materijalno bogato, neolitsko sojeničko naselje, jedno od najstarijih u regionu.

Pored ostataka sojeničkih nastambi, na ovom lokalitetu pronađen je bogat arheološki pokretni materijal u vidu fragmenata grube karamike (noge i dna posuda, rubovi, dijelovi trbuha posude i drške), zatim fino glačani fragmenti posuda od crne, sive i crvene keramike raznovrsnih ornamenata, sjekire od glačanog kamena, kremen i nožići i strugalice, te izrađevine od kosti (šila, igle, bodeži, rogovi jelena)³⁾.

2) Vejsil Ćurčić, *Prilozi poznavanju prahistorijskog rudarstva i talioničarstva bronzanog doba u Bosni i Hercegovini*. Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, broj XX. Sarajevo, 1908., str. 80-81.

3) Ivan Puš, *Neolitsko naselje u Tuzli, Članci i grada za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli*. knjiga I, Tuzla, 1957., str. 86-87.

Nastanak naselja na području današnje Tuzle još u neolitu, može se dovesti u vezu sa postojanjem izvora slane vode. Potvrda ovoj pretpostavci je otkriveno sojeničko naselje. Naime, neolitskom čovjeku je bilo jednostavnije graditi nastambe na suhom i čvrstom terenu nego praviti kuće na stubovima nad močvarnim tlom. Na te•u varijantu gradnje vjerovatno su uticali jaki ekonomski i strateški razlozi. Jedan od tih razloga su izvori slane vode koji su, zajedno s rijekom Jalom, doprinijeli da veći dio ovog područja bude močvaran. Podizanjem sojenica, neolitski ljudi su se obezbjeđivali od poplava, a istovremeno eksploatisali slane izvore.⁴⁾

Prilog pretpostavci da je neolitski stanovnik eksploatisao slane izvore su i pronađeni fragmenti keramičkih posuda grube frakture s uvučenim obodom, koje su po mišljenju tadašnjih vrhunskih arheologa slu•ile za izoljavanje slane vode (Slika 1.). Dakle, od neolita do danas, ljudi na prostoru današnje Tuzle, *in continuo*, proizvode so.

Neolitske posude za izoljavanje slane vode su dokaz da je sojeničko naselje u Tuzli bilo prvo poznato neolitsko naselje čiji su stanovnici eksploatisali ovaj dragocjeni mineral. Najstarije evropske kulture koje su koristile so su datirane u bakarno doba, što znači da neolitski nalaz u Tuzli pomjera granicu poznavanja i upotrebe soli u ljudskoj ishrani iz doba eneolita u neolit⁵⁾.

Svi nalazi pru•aju dokaz o visokoj kulturi stanovnika ovog kraja u doba cvjetanja starih kultura u Vinči i Butmiru.

Također, treba istaći da je neolitsko naselje pronađeno u samom centru grada Tuzle, što je jedinstven slučaj, jer je to naselje bilo početak kontinuiteta •ivljenja na prostoru današnje Tuzle kroz sve historijske periode od neolita do danas.

Veoma va•an je i arheološki lokalitet u Gornjoj Tuzli gdje je otkriveno najstarije neolitsko naselje u Bosni i Hercegovini koje je pro•eto strčevačkom i vinčanskom kulturnom grupom.

Život u prehistorijskom periodu u tuzlanskom kraju je bio intenzivan i na relativno visokom kulturnom nivou. Kada bi jedna civilizacija prestala da egzistirati, druga bi, ili direktno na njenim temeljima nastavila svoj •ivot, ili bi s manjim zakašnjenjem popunila prazninu nastalu gubitkom prethodnika.

Neolit kao dio turističke ponude

Od ranih historijskih razdoblja čovjek upravlja svojom pa•nju i odabire iz stvarnosti one objekte i predmete koji jesu, ili su bili, sastavni dio razvoja društva ili prirode. Kako se stvarnost mijenja tako i čovjek, u različitim historijskim razdobljima, različito vrednuje kulturno naslijeđe pomoću kojeg nastoji fiksirati to pronala•enje. U tome bi bio osnovni smisao postojanja *muzeja*, tj. ukupnog smišljenog djelovanja odabiranja, vrednovanja, zaštite i prezentiranja u najširem smislu jezgra dokaza jedne stvarnosti.

4) Veljko Milić, *Praistorijska naselja na području Tuzle*, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Muzej istočne Bosne i Fabrika soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 8-11.

5) Milica Baum, *Župa Soli*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli, knjiga I, Tuzla, 1957., str. 8.

Muzej istočne Bosne u Tuzli je osnovan 1947. godine kao Muzej Narodooslobodilačke borbe, ali vremenom, zbog kulturno-historijskog bogatstva ovih krajeve i zalaganjem njegovih stručnjaka, izrastao je u kompleksan muzej s arheološkim, historijskim, etnološkim, umjetničkim i prirodnjačkim odjeljenjem. Muzej je za 57 godina svoga postojanja sakupio, obradio, publikovao i prezentovao oko 50 000 ekspanata materijalne i duhovne kulture, od čega je 15.000 arheoloških predmeta sa područja šireg Tuzlanskog kantona, odnosno regije sjeveroistočne Bosne. Sigurno, najzanimljiviji dio te bogate zbirke su pronađeni arheološki predmeti sa područja općine Tuzle, odnosno iskapani sa lokaliteta u Gornjoj Tuzli i Tuzli-Rudarskoj ulici. Posebno je interesantno postojanje sojeničkog naselja jedinstvenog za ove prostore i činjenica da su još neolitski stanovnici ovog područja eksploatisali so.

Prošlost Tuzle, od neolita do danas, vezana je za eksploataciju soli. Na bazi te eksploatacije, Tuzla je do početka 90.-tih godina prošlog vijeka bila jedan od najrazvijenih industrijskih centara bivše Jugoslavije. Kao takav grad, koji je živio od rudarstva i industrije, Tuzla nije imala potrebu da ulaže i razvija turističku djelatnost, posebno onu koja je zasnovana na ponudi kulturno-historijskog naslijeđa.

Danas, 15 godina poslije, u vremenu tranzicije, kada su tuzlanski industrijski giganti zamrli, gradske vlasti se okreću razvoju tercijernih i kvartarnih djelatnosti. Uz trgovinu, ugostiteljstvo i hotelijerstvo, posebna pažnja se poklanja razvoju turizma kao najprofitabilnije grane uslužne djelatnosti.

U osmišljavanju što atraktivnije i kvalitetnije turističke ponude krenulo se od pitanja:

Šta Tuzla ima što drugi nemaju?

Na ovo pitanje odgovor je: tradicija proizvodnje soli i bogato kulturno-historijsko naslijeđe. Tuzla ima hiljadugodišnji kontinuitet života i eksploatacije soli koje seže sve do mlađeg kamenog doba. Neolitski stanovnici ovoga područja su Tuzli ostavili neolitsku keramičku posudu za isoljavanje slane vode, kroz koju se ogleda spona postojanosti između *Homo Sapiens* i prirode, odnosno soli.

Razvoju turizma u Tuzli se krenulo planski kroz *Strategiju razvoja općine do 2015. godine*. Poseban akcenat je stavljen na razvoj lokalnog turizma u okviru regionalne povezanosti i to na bazi kulturno-historijskog naslijeđa, tj. kulturnog turizma i prirodnih bogatstava, prvenstveno soli. Prvi korak ka realizaciji te Strategije je bila izgradnja Panonskog jezera (Slika 2.), jedinog slanog jezera u Evropi, koji godišnje privlači preko 100.000 kupača i posjetilaca. Panonskim jezerom, Tuzla se medijski i markentiški eksponirala kao jedinstvena i atraktivna turistička destinacija. Drugi korak je bila izgradnja *Muzejsko-turističkog kompleksa "Soni trg"*, a treći korak bi bila izgradnja reprezentativnog objekta Muzeja istočne Bosne Tuzla.

Za promociju kulturnog naslijeđa u funkciji turističke ponude grada Tuzle, pored djelatnosti Muzeja istočne Bosne, veliki značaj ima i Muzejsko-turistički kompleks "Soni trg" (Slika 3.). Soni trg je zamišljen kao oživljavanje prostorne cjeline koja ima historijski značaj, jer se tu u prošlosti, za vrijeme Osmanlija, crpila i isoljavala slana voda. Soni trg asocira posjetiocyte na tradiciju i kontinuitet života i solarstava u Tuzli još od doba neolita, historijske činjenice koja je dugo vremena bila zaboravljena. Sonim trgom dominira duh prošlosti u savremenom arhitektonskom okruženju. To je

spoj prošlosti s modernim kulturnim sadržajima u vidu pozorišnih predstava, kino projekcija, izložbi i koncerata s osnovnim ciljem promovisanja Tuzle kao centra kulturnog turizma.

U realizaciju Sonog trga se uključila i Ravena, grad mozaika, i *Istituto d'arte "Severini"* na čelu sa *Felice Nittolom*, vrhunskim majstorom za mozaik. Oni su gradu Tuzli poklonili mozaičnu fontanu koja ističe mirovni most između gradova Ravene i Tuzle. Mozaik prikazuje zastave dvaju gradova, na kojima dominira plava boja, ista kao sa svoda mauzoleja *Galla Placidia* i zastave grada Tuzle. Iz plave boje se izdvajaju bijeli golubovi kao simboli mira. Mozaični ukras, pored toga, ukrašava podnožje neolitske posude za izoljavanje soli, simbola Tuzle, koja nadvisuje fontanu, s ciljem da idealno poveže antičku zadaću očuvanja soli, kao simboličnog elementa svakidašnjeg života drugih vremena, sa željom da se predstavi cjelovit i neprolazan osjećaj i želja za mirom, koji je istinska so - život među narodima u suvremenom svijetu.

U galerijsko-izložbenom prostoru objekta na Sonom trgu, koji je osmišljen u obliku stilizovane sojenice, nalazi se arheološka postavka dijela eksponata, odnosno njihovih replika, iz doba neolita pronađenih u Tuzli. Također, u ovome objektu se nalazi i etnološka postavka predmeta i alata koji su se koristili za eksploataciju soli u osmanskom periodu, a na spratu se nalazi dio bosanske tradicionalne gradske sobe sa kraja XIX vijeka.

Ovim postavkama dio kulturno-historijskog naslijeđa, koje se nalazi u Muzeju istočne Bosne, direktno je postao dostupan svim građanima i posjetiocima. Indirektno se išlo ka tome da se u posjetiocima probudi želja za posjetom Muzeju gdje bi sve to vidjeli u obimnijem i stručnijem sadržaju i tako se upoznali s prošlošću i tradicijom Tuzle, a kod građana razvio osjećaj lokal-patriotizma i ponosa prema svojim korijenima.

Da bi ova priča o Tuzli, neolitu, soli, bila u potpunosti uokvirena i promovisana Muzej istočne Bosne je priredio i štampao propagandni materijal na bosanskom i engleskom jeziku pod naslovom "*Grad na zrnu soli*", koji čitaocu pruža jasnu sliku o načinu života i historijskim zbivanjima od neolita do početka XX vijeka, zasnovanu na provjerenim historijskim činjenicama.

Muzej istočne Bosne, prateći savremene tokove i potrebe turizma, započeo je aktivnosti osmišljavanja i izrade prikladnih i originalnih suvenira, na temu kulturno-historijskog naslijeđa ovog kraja. Prvi takav suvenir je urađen u obliku neolitske posude za izoljavanje u kojoj je utemeljen smisao života u Tuzli. Pored ovoga suvenira, Muzej se pripremio za izradu niza suvenira po uzoru na eksponate iz svog bogatog fundusa, koji su jedinstveno kulturno naslijeđe ovih prostora. Muzej, kao institucija kulture, jedina može ponuditi vjerodostojnu i kvalitetnu ponudu kulturnog naslijeđa, blaga koje nestaje, kao dijela turističke ponude.

Perspektive kulturnog turizma

Razvoj kulturnog turizma mnogo zavisi o međusobnoj suradnji Muzeja, lokalne vlasti i Turističke zajednice Tuzlanskog kantona.

Muzej i općina Tuzla su ostvarili izuzetnu saradnju na polju kulturnog turizma kroz Soni trg, a posebno kroz dodjeljivanje zgrade za potrebe Muzeja. Muzej istočne

Bosne je planirao da posjetiocima kroz novi objekat, uz moderna načela muzeologije, predstavi kulturno nasljeđe, od prethistorije do danas, kroz stalne postavke, tematske izložbe, prigodna predavanja, publikacije i suvenire. Također, Muzej će, zajedno sa lokalnim vlastima, institucijama kulture (Biblioteka, Pozorište, Arhiv), kulturno-umjetničkim društvima, udruženjima slikara i književnika, osmisлити program kulturnih manifestacija i dešavanja na Sonom trgu, poput izložbi, koncerata, pozorišnih predstava, književnih večeri i dr. Ova kulturna dešavanja bi se odigravala u ljetnom periodu, kada je aktuelno Panonsko jezero, radi kompletnog upotpunjavanja slobodnog vremena građana i posjetilaca Tuzle.

Muzej je planirao da aktuelizira poznate arheološke lokalitete, poput Gornje Tuzle (neolit), Gradovrha i Krešića Gradine (metalno doba) i da ih uz stručnu prezentaciju ponudi posjetiocima. Također, kada se pristupi iskopavanju na Kicelju, lokaliteta za koje se pretpostavlja da je iz doba starog i ranog srednjeg vijeka, doći će i do realizacije studentskog turizma. Dogovoreno je s Muzejom u Raveni da ovaj lokalitet, na kojem će biti postavljen kamp, studijski posjete studenti arheologije koji bi zajedno sa domaćim stručnjacima radili na iskopavanju i upoznavanju s našom kulturom.

Za realizaciju promocije kulturnog turizma, potrebna je i saradnja s Turističkom zajednicom Tuzlanskog kantona. Nažalost, do sada, Turistička zajednica se nije nikada konsultovala sa institucijama kulture, posebno Muzejom, što je rezultovalo da se u reklamnim materijalima i turističkim vodičima ovoga kraja nalaze materijalne greške o historijskim činjenicama. Vjerujemo da će, poslije ovoga Savjetovanja, suradnja se unaprijediti i greške ispraviti.

Tuzla i Tuzlanski kanton, (ne možemo gledati odvojeno Tuzlu od drugih gradova jer su međusobno povezani historijskim i kulturnim nitima međusobnog života), imaju izuzetan turistički potencijal, za čije iskorištavanje treba malo dobro volje i suradnje institucija koje se time bave i u tome vide svoj interes.

Rezime

Neolitsko kulturno nasljeđe Tuzle kao značajan faktor njene savremene turističke ponude

Kulturno nasljeđe stanovnika Bosne i Hercegovine, od prahistorije do danas, jedno je veliko neiskorišteno bogatstvo, a koje se može iskoristiti kao dio savremene turističke ponude. Nažalost, ratna dešavanja, nebriga društva i sveukupna situacija u državi, dovela su do propadanja i zaborava kulturnog naslijeđa koje je stvarano hiljadama godina.

Tuzla ima hiljadugodišnju tradiciju postojanja, života i eksploatacije soli koje seže sve do neolita. Upravo neolit je karika koja je nedostajala u spoznaji prošlosti Tuzle. Arheološka istraživanja su dokazala da je još u mlađem kamenom dobu, na prostoru današnje historijske jezgre grada Tuzle, postojalo veliko sojeničko naselje, a pretpostavlja se da su njegovi stanovnici još tada eksploatisali so. Svjedok toga vremena

i načina života, pored brojnog pokretnog arheološkog materijala, jesu ostaci keramičkih posuda koje su služile za isoljavanje slane vode. Ta neolitska posuda danas simbolizira sponu između ljudskog života i civilizacije s jedne strane i prirode kroz sol, s druge strane. Ona je sastavni dio grba grada Tuzle.

Muzej istočne Bosne Tuzla, osnovan 1947. godine, zajedno s općinom Tuzla, uspješno je prezentirao neolitsko kulturno naslijeđe kao dio turističke ponude grada Tuzle. To je realizirano kroz otvaranje Muzejsko-turističkog kompleksa "Soni trg", koji je uz Muzej i ostale institucije kulture vrlo važan segment u razvoju kulturnog turizma. Ovu aktivnost su pratila razna kulturno-umjetnička dešavanja: izložbe, pozorišne predstave, koncerti i na taj način upotpunjavala turistički sadržaj. Muzej, prateći trendove savremenog turizma, počeo je sa proizvodnjom suvenira koji su rađeni na osnovu arheoloških eksponata iz neolita, poput posude za isoljavanje. To će biti jedinstven suvenir koji će na pravi način prezentovati prošlost grada Tuzle.

Tuzla ima dobre perspektive za razvoj turizma, jer uz kulturno-historijsko naslijeđe ima i Panonsko jezero, razvijeno ugostiteljstvo, hotelijerstvo i saobraćajne komunikacije. U narednom periodu, posebno adaptacijom zgrade Muzeja, radit će se na planiranju turističke ponude i pratećih kulturno zabavnih sadržaja koji će, ne samo privlačiti posjetioci, već ih i zadržavati duži period u gradu. To će biti moguće samo zajedničkim radom institucija kulture, lokalnih vlasti i predstavnika turističke djelatnosti, uz dobru medijsku prezentaciju onoga što Tuzla ima, a ostali nemaju.

Nažalost, u sveukupnoj situaciji u društvu i vođenju nacionalne politike oko zaštite kulturnog naslijeđa, muzeji će biti prisiljeni da komercijaliziraju svoje usluge kroz turističku ponudu da bi, prije svega, spasili kulturno-historijsko naslijeđe od propadanja i zaborava javnosti.

Resume

Neolithic cultural and historical heritage of Tuzla as important factor of its contemporary tourist offer

The cultural heritage of residents of Bosnia and Herzegovina from the prehistory up to the present is great-unused richness which can be used as a part of the contemporary tourist offer. Unfortunately, war, social neglect, and overall situation in the country resulted in deterioration and oblivion of cultural heritage which has been created for thousands of years.

For thousands of years, Tuzla has a tradition of existence, life and exploitation of salt, which reaches back all the way to the Neolithic. The Neolithic is exactly the missing part in the knowledge of history of Tuzla. Archeological research has proved that even in the Neolithic period in the area of today's historical core of Tuzla there was pile-dwelling settlement, and there is also presumption that its inhabitants had exploited salt. Witnesses of that time and way of life, apart from numerous mobile archeological artifacts, are remnants of ceramic pots, which were used for production of

salt from the salt water. This Neolithic pot today symbolizes connection between human life and civilization, on one hand, and nature, through salt, on the other hand. This pot is an integral part of Tuzla's coat of arms.

The Museum of the Eastern Bosnia, founded in 1947, in cooperation with the Municipality of Tuzla has very successfully presented the Neolithic cultural heritage as a part of a tourist offer of Tuzla. This was realized through the opening of museum-tourist complex Salt Square, which is, together with the Museum and other cultural institutions, very important part of the development of cultural tourism. This activity was complemented with numerous cultural and artistic events, such as exhibitions, theatre shows, concerts, and thus making the tourist offer complete. The Museum, following the contemporary trends of tourism, has started the production of souvenirs, which are made according to the original archaeological exhibits from the Neolithic, such as saltwater receptacle. That will be the unique souvenir, which will present the history of Tuzla in the real light.

Tuzla has good perspectives for the development of tourism, because, apart from the cultural and historical heritage, it has the Panonic Lake - the only salt lake in the Europe, developed catering, hotels and traffic communications. In the future, especially after the adaptation of the Museum building, we will work on planning of tourist offer and complementing cultural events, which will not only attract visitors, but also keep them in town for a longer period. This will be possible only with cooperation of cultural institutions, local authorities and representatives of catering industry, with good media presentation of what Tuzla has and others do not.

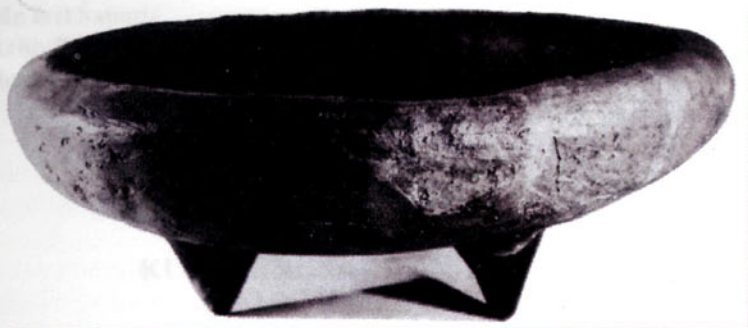
Unfortunately, in the overall situation in the country and extreme nationalist politics towards the protection of cultural heritage, the museums will be forced to commercialize their services through tourist offer, in order to save cultural and historical heritage from destruction and oblivion.

Key words:

The Neolithic, salt, cultural tourism, museum, souvenir, commercialization, perspectives.

Literatura:

1. Vejsil Ćurčić, (1908.): Prilozi poznavanju prehistorijskog rudarstva i talioničarstva bronzanog doba u Bosni i Hercegovini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, broj XX, Sarajevo, str. 80-81.
2. Ivan Puš, (1957.): Neolitsko naselje u Tuzli, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli, knjiga I, Tuzla, str. 86-87.
3. Milica Baum, (1957.): Župa Soli, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli, knjiga I, Tuzla, str. 8.
4. Veljko Milić, (1985.): Praistorijska naselja na području Tuzle, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Muzej istočne Bosne i Fabrika soli Tuzla, Tuzla, str. 8-11.
5. Mirsad Bakalović, (2004.): Grad na zrnu soli, Muzej istočne Bosne Tuzla, Tuzla

Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.